

The background of the entire page is a black and white photograph. It depicts a statue of two figures, possibly representing resistance or solidarity, standing on a dark, rectangular pedestal. The figures are silhouetted against a lighter sky. Behind the statue, there are many bare, leafless trees, suggesting a winter or late autumn setting. The ground in the foreground is paved with cobblestones. The overall mood is somber and historical.

**FRIES
VERZETS
MUSEUM**

Oorlogs- monumenten in Leeuwarden

Tekst: Marre Sloots
Redactie: Hans Groeneweg
Foto's: Archief Fries Verzetsmuseum, Leeuwarden
Vormgeving: Richard Bos

Met dank aan de Gemeente Leeuwarden voor het gebruik
van de plattegrond.

© 2015, Fries Verzetsmuseum, Leeuwarden

OORLOGSMONUMENTEN IN LEEUWARDEN

In Leeuwarden zijn op meer dan twintig plaatsen gedenktekens te vinden die herinneren aan de Tweede Wereldoorlog. Er zijn niet alleen monumenten voor verzetsstrijders en militairen te vinden, maar ook voor bijvoorbeeld burgers, Joden en dwangarbeiders. Sommige monumenten zijn heel bekend. Veel Leeuwarders hebben wel eens gehoord van de Blokhuispoort, de gevangenis waaruit het verzet op 8 december 1944, 51 gevangenen heeft bevrijd. Of de Noorderbegraafplaats, waar de grafmonumenten van verschillende verzetsstrijders en militairen zijn te vinden. Maar in Leeuwarden zijn ook oorlogsmonumenten te vinden op plekken die minder bekend zijn.

In het boekje is een overzicht opgenomen van alle 41 monumenten in Leeuwarden. Hiervan lichten we er acht uit. Daarnaast is het boekje een handwijzing naar digitaal te raadplegen informatie over de oorlogsmonumenten in Leeuwarden.

'Wol forbûke net forslein' ('Wel teneergeslagen, niet verslagen') is te lezen op de sokkel van het in 1955 opgerichte Verzetsmonument in de Prinsentuin in Leeuwarden. Bij dit monument vindt elk jaar op 4 mei de provinciale dodenherdenking plaats.

A close-up photograph of a brass helmet, likely a British M1 helmet, showing its rounded shape and a circular ventilation hole on the side. The helmet is made of a polished metal, possibly brass, and has a smooth, rounded surface. A circular ventilation hole is visible on the side, and there are some small dark spots or marks on the surface. The helmet is shown from a side profile, highlighting its curved shape.

4

JOODSE STADSGENOTEN

Joods monument / Joodse School, Jacobijnerkerkhof

Aan het Jacobijnerkerkhof staat de Joodse School, hier kregen vanaf 1941 alle Joodse kinderen les. Veel kinderen die de school bezochten werden tijdens de oorlog gedeporteerd, anderen doken onder.

De onderwijzers vulden absentielijsten in, naarmate de oorlog voortduurde werd de groep leerlingen kleiner en kleiner.

De absentielijsten zijn door kunstenaar Kees van Renssen verwerkt in het Joods monument dat voor de school staat. Ook verwerkte hij straatnamen in het monument, verwijzend naar de adressen van gedeporteerde Joodse Leeuwarders.

Kandelaar Joodse eredienst.

Gevelsteen Joodse School.

FRIESE DWANGARBEIDERS

Fries Verzetsmuseum, Wilhelminaplein 92

De eerste monumenten waren vooral voor verzetsstrijders en militairen. Er was nog weinig aandacht voor het lot van andere groepen zoals bijvoorbeeld de dwangarbeiders. Dit waren jonge mannen die tijdens de oorlog met honderdduizenden tegelijk naar Duitsland werden gestuurd om te werken voor de bezetter. De omstandigheden waar ze in terechtwamen waren vaak slecht. Velen raakten ondervoed, liepen een ziekte op of kwamen om het leven bij bombardementen. Zo'n duizend Friese dwangarbeiders keerden nooit terug. Voor hen werd het monument in het Verzetsmuseum opgericht. Het monument werd onthuld in 1996.

TER HERINNERING
AAN DE OMGEKOMEN
FRIESE
DWANGARBEIDERS
IN DE TWEEDE
WERELDOORLOG

Monument Friese dwangarbeiders.

VROUWEN IN HET VERZET

Camminghaburen, Lyclamastins

Vrouwen vervulden tijdens de oorlog een bijzondere rol in het verzet. Zij liepen als vrouw, in vergelijking tot mannen, minder risico om aangehouden te worden bij controleposten. Veel vrouwen werkten als koerierster. Op de fiets brachten ze belangrijke boodschappen over en vervoerden ze bonkaarten, voedsel, illegale kranten, geheime zenders en wapens. Dit werk was erg gevaarlijk, verschillende verzetsvrouwen kregen na hun arrestatie lange gevangenisstraffen of werden opgesloten in concentratiekampen. In 1996 werd in de wijk Camminghaburen een monument opgericht dat herinnert aan de vrouwen in het verzet.

Zwangerschapscorset gedragen door een koerierster. De extra ruimte werd als opbergplaats gebruikt voor het vervoer van allerlei illegale zaken.

LIJST MET ALLE OORLOGSMONUMENTEN IN LEEUWARDEN

1 Joodse begraafplaats

(Jelsumerstraat)

- Oorlogsbegraafplaats van het Gemeenebest
- Graf van Joods bemanningslid RAF Sergeant Harry Kleiner
- Gedenkteken ter nagedachtenis aan de uit Friesland weggevoerde Joden
- Gedenksteen ter nagedachtenis aan de familie De Vries

De Joodse familie De Vries runde voor de oorlog een antiekzaak in Leeuwarden. Tijdens de oorlog werden de gezinsleden gedeporteerd naar verschillende concentratiekampen. Alleen de oudste zoon Izak overleefde de oorlog.

2 Noorderbegraafplaats

(Schapedijkje)

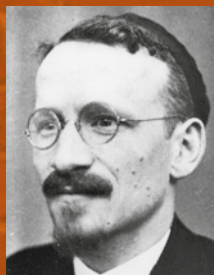
- Oorlogsbegraafplaats van het Gemeenebest
- Verschillende oorlogsgraven van geallieerde vliegers
- Erehof van vijftien gedenknaalden voor verzetsstrijders
- Grafmonument Jacobus Oosterhoff (Jacobus Oosterhoff woonde in het voormalige Nederlands-Indië. Hij was officier bij het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL). Tijdens de Japanse bezetting van Nederlands-Indië werd hij opgesloten in een interneringskamp in Japan. Hier overleed hij op 20 maart 1944).

3 Blokhuispoort

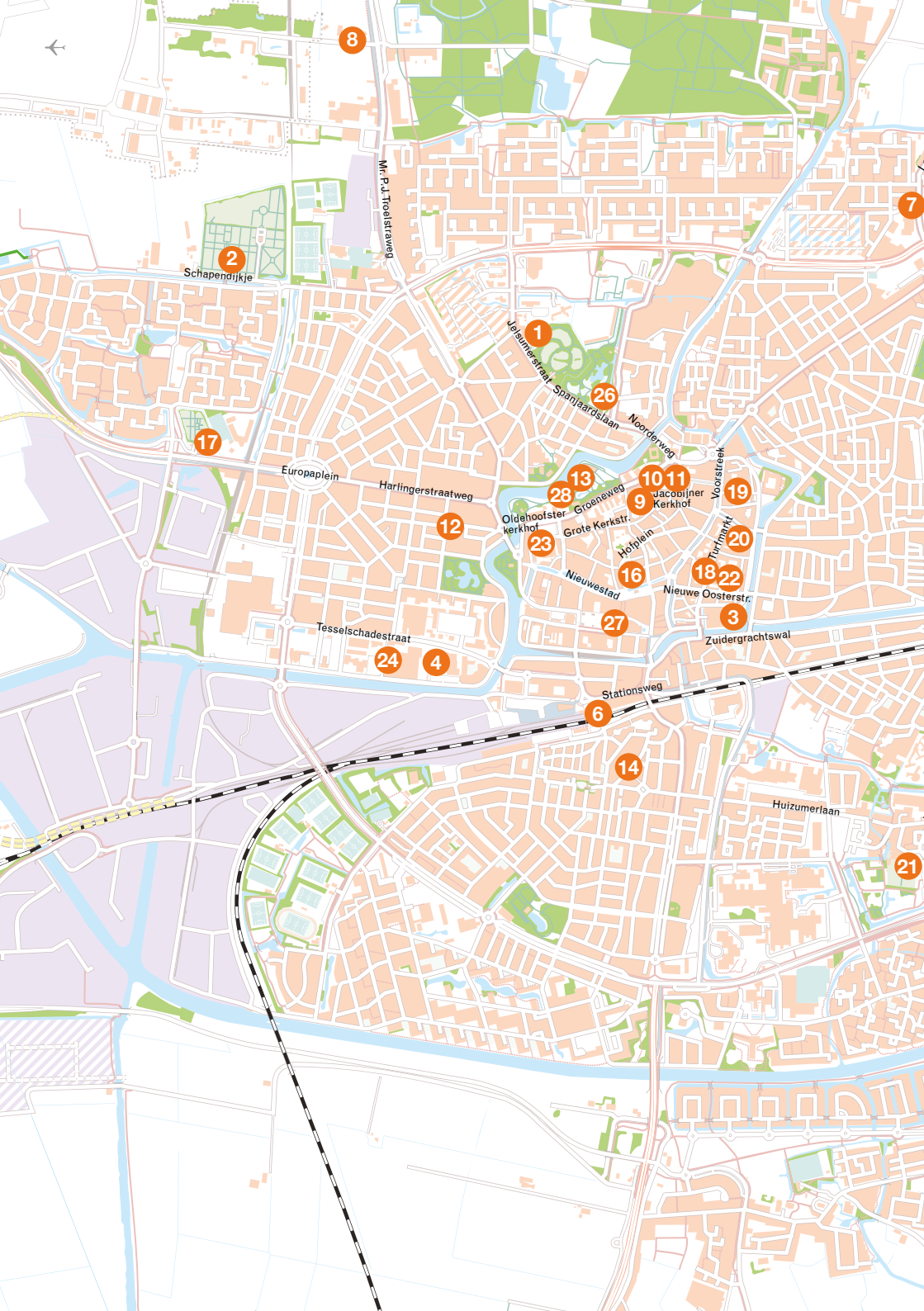
(Blokhuisplein 40)

- Plaquette aan de buitenmuur en
- Gedenkplaat in de hal ter

Abraham Levisson was tijdens de oorlog opperrabbijn in Friesland. In 1943 werd hij gedeporteerd naar concentratiekamp Bergen-Belsen in Duitsland. Tijdens de ontruiming van het kamp op 25 april 1945, ná de bevrijding, overleed hij.

- herinnering aan de Overval op Het Huis van Bewaring, 8 december 1944
- 4 Kantoor GAK** (Tesselschadestraat 5)
 - Tegelplateau ter herinnering aan voedselhulp tijdens de Hongerwinter
- 5 Frico-vestiging** (Poolsterweg 1, Industrie-terrein Hemrik)
 - Gedenksteen voor omgekomen personeelsleden Frico
- 6 NS-station** (Stationsweg 1)
 - Monument voor omgekomen spoorwegmedewerkers
- 7 Vrijheidswijk**
 - Straatnamen en namen scholen herinneren aan de Tweede Wereldoorlog
- 8 Vliegbasis** (Keegsdijkje 7)
 - Gedenkteken ter herinnering aan A.H. Bodaan
- 9 Jacobijner Kerk** (Jacobijnerkerkhof)
 - Glas-in-loodraam Koningin Wilhelmina (het glas-in-loodraam herinnert aan de bijzondere rol van Koningin Wilhelmina tijdens de jaren 1940-1945).
- 10 Voormalige Joodse School** (Jacobijnerkerkhof)
 - Joods Monument
- 11 A.S. Levissonstraat**
 - Straatnaam Abraham Levisson
- 12 Dominicuskerk** (Westerparkstraat)
 - Gebrandschilderde ramen ter herinnering aan oorlogsevacués uit Tiel en Roermond
- 13 Prinsentuin**
 - De Etenhaalster
 - Verzetsmonument
 - Boom ter herinnering aan Canadese bevrijders

8

2

Schapendijkje

17

Europaplein

Harlingerstraatweg

12

Tesselshadestraat

24

4

1

Jelmerstraat

26

Spanjaardslaan

Noorderweg

13

Oldehoofster kerkhof

28

Groeneweg

9

Grote Kerkstr.

16

Nieuvestad

27

Stationsweg

6

14

10

11

Jacobijner Kerkhof

19

Voorstreek

20

Turfmarkt

18

22

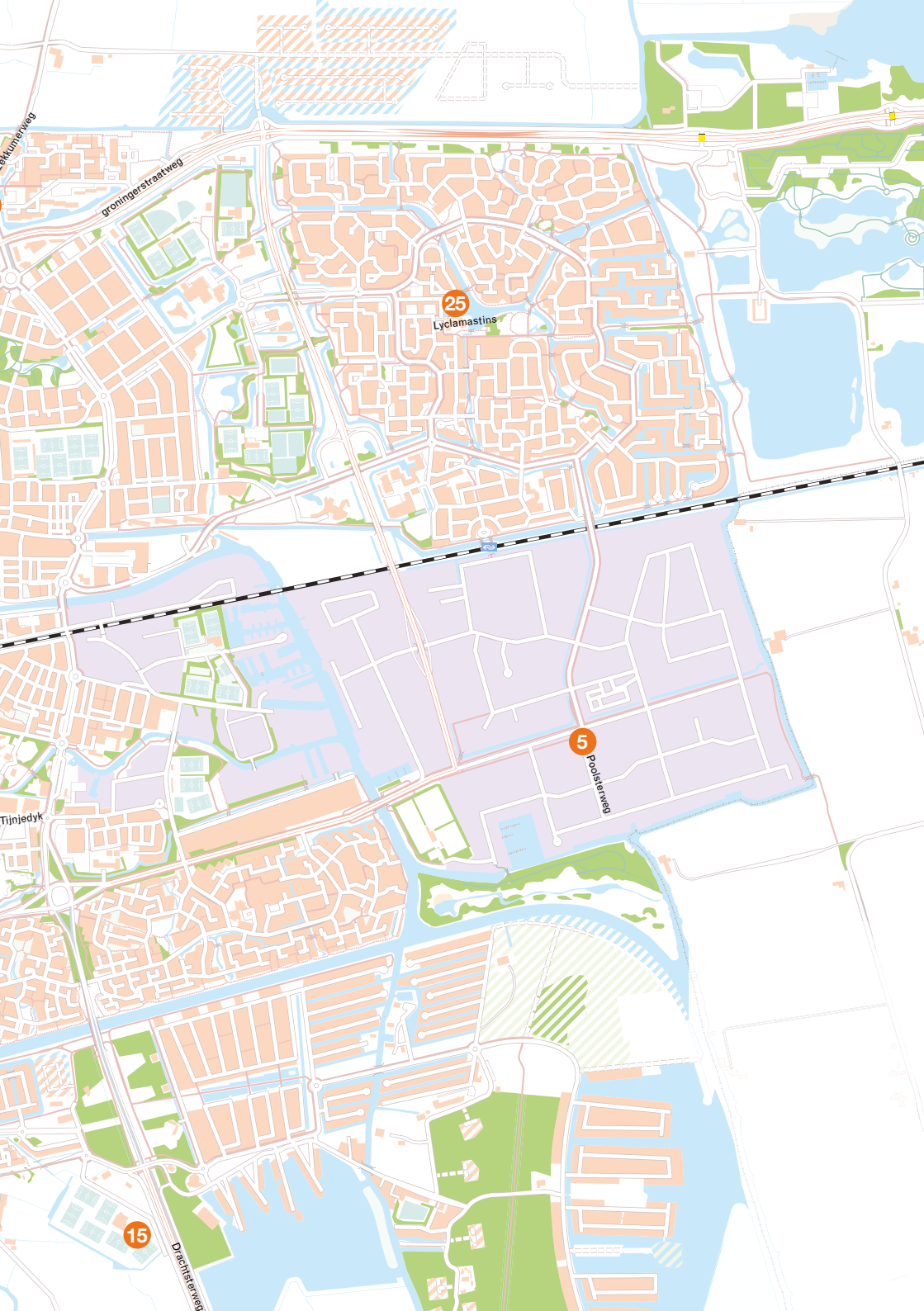
Nieuwe Oosterstr.

3

Zuidergrachtswal

Huizumerlaan

21

25

Lyclamastins

5

Boscherveld

15

Drahterweg

groningerstraatweg

ekumerweg

Tijniedyk

Titus Brandsma was een katholieke geestelijke en schrijver. Op 19 januari 1942 werd hij opgepakt en gedeporteerd naar concentratiekamp Dachau, waar hij op 26 juli overleed.

14 **Chr. Gymnasium Beyers-Naudé** (Gymnasiumstraat 36)

- Muurschildering met de namen van 15 omgekomen oud-leerlingen

15 **Clubhuis Blauw Wit '34** (Sportpark Wiarda, Ublinga-plantage 4)

- In memoriam ter herinnering aan Oebele Postma, Gerrit Schootstra en Gerrit Kaspersma

16 **Stadhuis** (Hofplein 38)

- Plaqueette Royal Canadian Dragoons

17 **R.K. begraafplaats** (Harlingerstraatweg 130)

- Gedenksteen ter nagedachtenis aan Titus Brandsma en zuster Maria-Barbara

18 **Provinciehuis** (Tweebaksmarkt)

- Gedenksteen ter herinnering aan provinciaal ambtenaar Bernardus ten Hulscher

- Gedenkplaat ter nagedachtenis aan de burgemeesters Van Haersma Buma en Van Baerdts van Sminia

- Glas-in-loodramen, geschonken door Limburgse evacués

- Gedenkplaat ter nagedachtenis aan de gevallen van het Bataljon Friesland (*)

19 **Sint Bonifatiuskerk** (Bonifatiusplein 20)

- Beeldje van Onze Lieve Vrouw in 't Zand, geschonken door evacués uit Roermond

20 **Bordes Kanselarij** (Turfmarkt 11)

- Poëziesteen 'Wurden' Tiny Mulder

21 **Begraafplaats Huizum** (dorp)

- Oorlogsbegraafplaats van het Gemenebest

22 Nieuwe Oosterstraat 9

- Plaqueette ter herinnering aan de Luisterpost

23 Stadskantoor-Burmaniahuis (Oldehoofsterkerkhof 2)

- Monument ter herinnering aan de Luisterpost

24 Arbeidsbureau (Tesselschadestraat 35)

- Monument oorlogsslachtoffers

25 Camminghaburen (Lyclamastins)

- Monument voor de vrouw in het verzet

26 Rengerspark (Spanjaardslaan)

- De Deadenwacht (*)

27 Fries Verzetsmuseum (Wilhelminaplein 92)

- Plaqueette uit kantoorhal van Benninga's Margarinefabrieken ter herinnering aan tien vermoorde Joodse personeelsleden

- Collage ter herinnering aan de in het verzet omgekomen politieman Hendrik van der Galiën

- Monument voor de 616 vermoorde Friese Joden

- Monument voor 290 omgekomen Friese verzetsmensen

- Monument voor omgekomen Friese dwangarbeiders

- Plaqueette ter herinnering aan kardinaal De Jong

28 Prinsentuin

- Boom ter herinnering aan Canadese bevrijders

Aanwijzingen met betrekking tot de inkwartiering van geëvacueerde personen

1. De toewijzing van de kamers voor de geëvacueerde personen geschiedt door of vanwege den burgemeester. Met onderling goedvinden kan van deze toewijzing door den kwartiergever en -nemer worden afgeweken.

EVACUÉS

2. Het is niet toegestaan aanspraak op het mede-gebruik van de keuken.

3. De hoofdbewoner van het perceel, waarin geëvacueerden zijn ingekwar-

Sint Bonifatiuskerk, Bonifatiusplein 20

Aan het einde van de oorlog trokken mensen uit heel Nederland naar Friesland, verdreven door oorlogsgeweld en honger. Een van deze grote groepen vluchtelingen kwam uit Limburg waar tijdens de laatste oorlogsm maanden hevig gevochten werd. Honderden Limburgers moesten daarom ergens anders onderdak vinden.

Een beeldje in de Sint Bonifatiuskerk herinnert aan deze oorlogsvluchtelingen. Het is geschonken aan de bevolking van Leeuwarden door evacués uit Roermond.

Beeldje Sint Bonifatiuskerk.

MENSEN VAN DE LUISTERPOST

Stadskantoor Burmaniahuis, Oldehoofsterkerkhof 2

In het Burmaniahuis was tijdens de oorlog het hoofdkantoor van de Duitse geheime politie, de Sicherheitsdienst (SD), gevestigd. De SD verhoorde hier verdachten op een gruwelijke manier. Het verzet luisterde stiekem de telefoons van verschillende SD-ers af. Dit gebeurde vanuit een luisterpost die was gevestigd achter boekhandel Wielenga, in de Nieuwe Oosterstraat. Als tijdens verhoren namen genoemd werden van verzetsmensen, werden meteen koeriers ingeschakeld om die personen te waarschuwen. De luisterpost was in werking van 25 februari 1945 tot de bevrijding op 15 april. In het Stadskantoor is een monument te vinden dat herinnert aan de luisterpost.

Een van de manieren om verdachten te martelen was om ze onder te duwen in ijskoud water. Een kopie van de kist waarin dit gebeurde is tegenwoordig te zien in het Verzetmuseum.

SLACHTOFFERS LUCHTOORLOG

Oorlogsbegraafplaats, Huizum (dorp)

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd er in het luchtruim boven Nederland een hevige oorlog uitgevochten tussen Duitse en geallieerde vliegtuigen. Meer dan 25.000 vliegers kwamen hierbij om het leven. Er stortten honderden vliegtuigen neer op Friese bodem. Overal in de provincie vind je oorlogsgraven van vliegers, die aan deze hevige strijd herinneren. Een voorbeeld hiervan is de oorlogsbegraafplaats in Huizum. Daar liggen vijf bemanningsleden van een Engels vliegtuig begraven. Hun vliegtuig, een bommenwerper van het type Lancaster, stortte in de avond van 16 december 1943 neer bij Wytgaard.

Voor meer informatie: www.luchtoorlogfriesland.nl

Begraafplaats
Huizum.

VERZETSMENSEN EN BEVRIJDERS

Vrijheidswijk

De straatnamen in de Leeuwarder Vrijheidswijk en de naam van de wijk zelf herinneren aan de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog. In de wijk zijn straten vernoemd naar verzetsstrijders, zoals de Annie Westlandstraat en de Jan Evenhuisstraat. Ook zijn er straatnamen die herinneren aan de bevrijders van Leeuwarden zoals de Canadezenlaan en het Dragoonsplein, vernoemd naar de Royal Canadian Dragoons. Daarnaast herinneren ook straatnamen als Konvooistraat, Victoriestraat en Pilotenespel aan de oorlogsjaren. Door de herinrichting van de wijk zijn er tot voor kort nog nieuwe straatnamen bijgekomen.

OP ZOEK NAAR MEER INFORMATIE?

www.oorlogsmonumenten.nl

Website met alle oorlogsmonumenten in Nederland.

www.eenlaatstesaluut.nl

In Friesland geboren en in Friesland omgekomen slachtoffers van oorlog en bezetting.

**[www.4en5mei.nl/herinneren/oorlogsmonumenten/
adopteer_een_monument](http://www.4en5mei.nl/herinneren/oorlogsmonumenten/adopteer_een_monument)**

Informatie van het Nationaal Comité 4 en 5 mei over de mogelijkheden voor het onderwijs om een oorlogsmonument te adopteren.

Veel van de oorlogsmonumenten zijn geadopteerd door Leeuwarder basisscholen.

FRIES VERZETS MUSEUM

Fries Verzetsmuseum, Wilhelminaplein 92, 8911 BS Leeuwarden

T: 058 255 55 00, E: info@friesverzetsmuseum.nl, www.friesverzetsmuseum.nl